

манжетна: И.Петрушева, Патувачките кина..., Кинопис 39/40(21), с., 2010

Илинденка Петрушева

УДК 778.55(497.7)(091)

Кинопис 39/40(21), с., 2010

ПАТУВАЧКИТЕ КИНА НА ИЛИЈА ЦОНОВ И ЈОРДАН ЕНЧЕВ

Патувачките кина најчесто се поврзуваат со пионерските денови на кинематографијата. Во недостиг на постојани киносали, во градовите и помалите места крстосувале патувачки/подвижни кина. Во циркуски шатори, во кафеани, на отворен простор, тие ја прикажувале новата атракција – подвижните слики. Такви кина се појавиле веднаш по 1895 година кога во Париз е одржана првата проекција на браќата Лимиер. Такви кина се појавиле и кај нас и тие во 1897 година ги одржале првите филмски проекции во Скопје и во Битола. Историјата на патувачките кина на овие наши простори е јасен пример за големата љубов спрема филмот на цела една дузина скромни и, најчесто, безимени луѓе кои давале свој придонес за културата на обичниот свет. Битно е да се каже во оваа пригода дека патувачките односно подвижните кина опстојале, како појава, во текот на севкупната историја на кинематографијата и тоа до ден-денешен. Причината е едноставна – во многу мали и зафрлени места немало и нема киносали, па тој недостаток се надоместува со патувачки кина. Особено денес кога кај нас нема постојана комерцијална кинорежа, комуникацијата со филмските дела ја овозможуваат повремени гостувања на Кинотеката на Македонија низ населените места во државава, како и програмите на Тивериополската филмска алијанса во струмичкиот регион. А летово беше востановено вистинско *патувачко кино* што го иницираше нововостановениот меѓународен фестивал на креативен документарен филм „Македокс“ кое ги посети Богданци, Дојран, Витолиште, Кочани и Прилеп.

Јас во ова свое обраќање ќе ги раскажам приказните за две патувачки кина чија дејност, во минатото, допираше и до струмичкиот крај.

Првото патувачко кино за кое ќе стане збор е она на бај Јордан Енчев кое одржувало филмски проекции во струмичките села во 1913 година. Кој е Јордан

Енчев? Роден е во бугарското село Жеравна (Котленско) и во периодот од 1910 до 1930 година со своето мало кинопроекторче обиколувал многу села во Бугарија, во Србија (во царибродскиот крај) и во Македонија (селата во Струмичко). Тој успеал, во 1910 година, да набави од Виена кинопроектор марка „Пате“ и 4 филма со вкупна должина од 1000 метри. Апаратот работел со помош на газиена ламба, но нешто подоцна набавил карбитна ламба којашто обезбедувала соодветна светлина за проекцијата. Што прикажувал бај Јордан? Е, тука има еден мал куриозитет. Познато е дека на 12 април 1912 година се случила големата трагедија на прекуокеанскиот брод „Титаник“. Две недели по оваа стравична катастрофа во софиското кино „Модерен театар“ (на сопственикот Карло Вакаро кој со своето подвижно кино „Екселсиор“ во неколку наврати гостувал во Скопје) бил прикажан журналот „Стравичната катастрофа на бродот ‘Титаник’“. По стотината прикажувања на овој журнал, копијата доста се изабила и кога бај Јордан му ја побарал на Вакаро, овој без размислување му ја дал оти веќе дошле нови журнари. Меѓу филмовите што Јордан Енчев ги имал на располагање бил и играниот филм „Пароброд-гроб“, италијански филм на Артуро Амброзио произведен во 1911 година, како и документарни снимки од пристаништето во Бремен. И што прави бај Јордан? Врши монтажа, да, монтира секвенци од трите филмски извори и создава нов филм: започнува со кадрите од отпловувањето на „Титаник“ од матичното пристаниште (од оригиналниот материјал на журналот), следува драмата на патниците (користени секвенци од играниот филм) и најодзади поаѓање на бродови за спасување на постраданите од „Титаник“ (користени кадри од пристаништето во Бремен). Без да учел некаде монтажа и режија, талентот на Јордан Енчев му овозможил да создаде филм којшто, со својата условна автентичност, ги возбудил гледачите. И значи, во 1913 година, Јордан Енчев се упатил пеш (натоварен на грб со проекторот, карбитната ламба и филмовите, а си имал и еден придружник – мало кутре) од Златарево по течението на реката Струмица, по таканаречениот Црн пат. Одржал по една филмска проекција во Соколаре, Ново Село, Секирник, Босилово, Робово, Балдовци. На крајот влегол во Струмица, но тука властите не му дозволиле да одржи проекција бидејќи немало соодветна просторија. Се одморил два дена, па потоа продолжил на северозапад – одржал проекции во Добрејци, Градошорци и Валдиевци и се упатил кон Радовиш, но бугарските стражи го вратиле назад. Бидејќи филмовите биле неми, содржините ги коментирал самиот Јордан Енчев.

За една проекција наплатувал влезници по два лева за возрасните и по еден лев за децата. Се случувало за една вечер да собере и по 200 лева, но половината од тие спечалени пари морал да им ги даде на кметот и секретарот-благајник без чија дозвола не можело да се одржат проекциите. Но во селото Градошорци, наместо пари, селаните му дале јајца, ракија и сомун. Рекламата за филмските проекции ја обезбедувал преку селскиот барабанџија или училишното своно.

Второто патувачко кино за кое сакам да зборувам е она на Илија Цонов, роден во Богданци во почетокот на 20-тиот век. Илија Цонов бил љубопитен човек, полн со енергија, сакал да патува и да запознава други луѓе, со еден збор - човек со немирен дух. На почетокот од 1924 година Илија бил на пат во Ниш и Крагуевац и оттаму донел фотоапарат, 35мм кинопроектор марка „Синема Пате“ и неколку филмови. Веднаш организирал проекции во Гевгелија, но воден од желбата ова „чудо“ да го видат и жителите од околните места направил мало патувачко кино. Ќе го натоварел магарето со проекторот и со апаратот за музика и реклама и ајде во Богородица, Стојаково, Богданци, Ѓавато... Луѓето во шок – на екранот се појавуваат возови, диви животни и гледачите масовно бегале, но потоа пак се враќале. Во 1929 година Илија решил заедно со семејството да се пресели во Струмица. Кинопроекторот, нормално, го земал со себе. И тука, во кафеаната „Вардар“ одржувал повремени проекции, а во меѓувреме со натовареното магаре одел и во струмичките села Босилово, Турново, Дабеле... Но, по извесно време проекторот се расипал и Илија се упатил кон Србија по нов проектор, но со себе го зел и стариот. И патем, организирал проекција во Кратово во хотелот „Белград“. Но, се запалил филмот, изгорел и кинопроекторот, а Илија се заколнал дека повеќе нема да се занимава со оваа работа. Но кратко му траела лутината. Го продолжил патот кон Србија и оттаму се вратил со нов 35мм подвижен кинопроектор. Но и со договор со дистрибутерите кои требало да му обезбедуваат нови филмови на секои два месеца. Било тоа во почетокот на 1935-тата година. Покрај проекциите во Струмица, Илија организирал во овој период и две поголеми кино-турнеи. Првата – летото од 1935 година низ струмичките села, низ Малешевијата па сè до Берово. Оваа турнеја траела две недели. На 18 февруари 1936 година Илија Цонов добил од Министерството за трговија и индустрија диплома за мајстор-киноапаратер и со тоа бил ослободен да организира поголеми кино-потфати. И тоа го направил веќе летото на истата таа 1936 година: го натоварил магарето со

кинопроекторот и акумулаторот, а пљачките свои и на сина си Кирил (студент кој бил дојден на ферији) си ги носеле самите. Проекции одржале во: Костурино, Валандово, Удово, Клисуре (тука ја поминале реката Вардар), Неготино и околните села, Кавадарци (во кафеаната „Балкан“), Конопиште, Чемерско, Дреново, Прилеп, Кажани, Маловиште, Магарево, Ресен (во „Ѓупското кафе“) и на крај Охрид. Но веќе фатила есен, Илија го продал магарето и со синот и проекторот (со разни превозни средства – автобус, воловска кола, чези, коњи...) се вратиле во Струмица.

Каков бил ќарот од овие турнеи? Синот на Илија Џонов, професорот Кирил Џонов кој најмногу ми расправаше за животот на татка си и кој најмногу му помагал околу киното (кога си доаѓал дома на ферији во Струмица од студиите во Белград) вели: „Ќарот беше што запознавме многу луѓе, особено меѓу учителите со кои долго навечер седевме и расправавме за филмовите. Не наплаќавме влезници – како од сиромаштијата да земеш? Ако некој дадеше некоја паричка – добро, најчесто даваа во натура – кој јајце, кој сиренце, лепче, па ќе се најдеше да направиме чалбур. За луѓето од нашиот крај (Струмичко, Гевгелиско...) проекциите на нашето патувачко кино беше атракција, но се сеќавам за проекциите во битолските влашки села Маловиште, Гонеш... е, таму луѓето знаеја што е кино, па за нив беше тоа свеченост. Навечер, со фенери и фамилијарно, ќе дојдеа каде што бевме стационирани и уживаа во проекциите. Потоа не канеа на вечери, седенки, практично, не не пуштаа да си одиме“.

За рекламата бил задолжен синот Кирил кој цртал плакати на пак-папир со водени бои и потоа ги лепел на ѕидови, на огради. Бидејќи филмовите биле неми, Илија сам, во текот на проекцијата, ги коментирал, се разбира, на гевгелиско-струмички дијалект.

Кога започнала Втората светска војна, Илија Џонов ги прекинал проекциите и се занимавал со трговија. А кога, пак, загинал син му Боро Џони (првоборец, постариот брат на Кирил), Илија, тој немирен авантуристички дух, наеднаш се смирил, замолчал, бил духовно уништен. Но, оставил зад себе малку повеќе љубов, малку повеќе радост за своите сограѓани. Својот сон се обидел да им го пренесе на оние обични, напатени луѓе од својата Македонија.